

3. Римское частное право: учебник / под. ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. – Москва: Юрист, 1996. – 544 с.
4. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підручник. – 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 417.
5. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Римське приватне право: Підручник. – К.: Ін Юре, 2012. – С. 332.

Писаренко Марина Олександрівна,
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Давидова І.В.

КОНТРАКТИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Формування поняття правочину є порівняно пізнім результатом юридичного аналізу. Правовим системам стародавнього світу, включаючи римське приватне право, було невідоме поняття, котре охоплювало б як договори, так і односторонні юридичні дії приватноправового характеру. Лише в середині XVIII ст. в деяких національних правових системах Європи починають використовувати терміни «actus juridicus», що означає правочин у сучасному розумінні. Разом з тим, деякі цивілісти [1, с. 333] вважали, що ще римські юристи вживали термін «negotium», розуміючи під ним не тільки «справу», але й «правочин». Однак, це не є рівнозначним сучасному значенню даного слова в юридичній термінології. Загалом, мова йшла все ж таки про контракти.

І. Б. Новицький стверджував, що в римському праві говорилося саме про правочини (а не про контракти). Зазначалося, що вони можуть бути nullum (неукладеними), nullius (нікчемними), а так само їх можна resindere (вважати недійсними), dissolvere (розірваними), distrahere (такими, що позбавлені юридичної сили). Однак, попри вживання терміну (negotium), він все ж таки не мав такого широкого застосування в римському праві, як контракт) або пакт, очевидно, тому, що цих категорій для характеристики підстав виникнення зобов'язань, які не є деліктами, було цілком достатньо [2].

М. М. Агарков визначав правочини як правомірні юридичні дії, що вчиняються однією або кількома особами, котрі виступають у якості суб'єктів майнових (цивільних) прав, і встановлюють, змінюють, припиняють цивільні правовідносини, на встановлення, зміну або припинення яких вони спрямовані [1, с. 360].

Римське приватне право розрізняло договірні і як би договірні зобов'язання, але узагальнюючої категорії для підстав виникнення цих

зобов'язань не знало.

При патріархально-натуральному господарстві застосовувалася обмежена кількість типів договорів. Так, римлянами використовувався договір *nexum*, який укладався у формі складного обряду та розглядався римськими юристами [3, с. 224; 4, с. 116; 5, с. 122].

І. Б. Новицький зазначає, що важко припустити, щоб і в цей віддалений період римської історії можна було обійтися без продажу і купівлі речей, передачі їх у тимчасове користування тощо, проте немає ніяких відомостей щодо того, як потрібно було в той час оформляти правочини подібного роду, щоб вони мали обов'язкову силу [5, с. 122].

На рубежі III-II століть до н.е. у вигляді підстави виникнення зобов'язання стали розглядатися випадки письмової фіксації, які спочатку використовувалися римлянами як записи в спеціальних книгах для реєстрації боргів. Як зазначає Д. В. Дождев, домовладика вів облік витрат і надходжень в домашній бюджет в спеціальній книзі, заносив туди імена боржників. Запис сам по собі не встановлював борг, лише реєстрував його. Однак, якщо за угодою з боржником борг за якої-небудь підстави фіксувався кредитором як сплачений, а потім заносився в книгу витрат у якості грошової позики, то такий борг змінювався на контракт [6, с. 547-548]. Ці літеральні контракти до кінця класичного періоду стали зливатися з розвинутою письмовою стипуляцією. Поступово записи в прибутково-видаткових книгах замінювали більш простими формами записів боргів.

На початку нашої ери у римлян з'являються реальні контракти, які для надання їм юридичної сили крім угоди вимагають фактичної передачі речі. Таким чином вчинялися позика, морська позика, поклада, фідучіарний договір і застава. Д. В. Дождев вважає, що вимога передачі має походження з стародавніх магічних уявлень, відповідно до яких сам факт контакту з чужою річчю вів до особистого підпорядкування її визнаному господареві [6, с. 550].

Подальші потреби розвитку цивільного обігу спонукали римлян надавати позовний захист угодам, які не охоплювалися встановленим переліком форм договорів, що використовувалися. Як зазначає І. Б. Новицький, під тиском вимог господарського життя сторона, яка виконала зобов'язання, встановлене договором, що виходило за рамки замкнутого переліку контрактів, отримала позов для спонукання іншої сторони до виконання її зобов'язання [5, с. 200]. Це так звані безіменні контракти: договір міни, комісія, інспекція, прекарій. І якщо римське приватне право так і не визнало юридичну силу за будь-якою угодою, що не суперечить закону, римляни згодом надали позовний захист окремим угодам, хоча вони не охоплювалися визнаним переліком консенсуальних

контрактів [4, с. 133].

В ході свого розвитку римська юридична традиція конкретизувала умови дійсності договорів: 1) як будь-яка домовленість, договір передбачає вираження волі осіб, які його вчиняють; при цьому обидві волі повинні бути узгодженими між собою (*convenire* – «сходяться на одному»); 2) законність змісту договору, тобто договір не повинен мати своїм предметом дію, що порушує норми права; до протизаконної домовленості відносять і домовленість, що суперечить моралі чи «добрим звичаям» (наприклад, недійсне зобов'язання не вступати в шлюб); 3) зобов'язання повинно мати визначеність змісту, тобто договір, який страждає повною невизначеністю змісту, є недійсним. Зокрема, зобов'язання поділяли на визначені (коли зміст зобов'язання ясно і точно визначено в самому договорі) та невизначені (якщо в договорі дається лише критерій, за допомогою якого можна встановити зміст зобов'язання, або вказується коло предметів, з числа яких боржник зобов'язаний надати якийсь один); 4) предметом зобов'язання повинна бути можлива дія, тобто не може існувати зобов'язання, якщо його предмет неможливий; неможливість дії могла бути: фізичною (тобто таку дію фізично неможливо здійснити), юридичною (наприклад, продаж речі, яка не може бути відчужена (вилученої з обороту), моральною; 5) дія, що є предметом договору, має становити інтерес для кредитора. [7, с. 84-85] Такі умови дійсності є виваженими, ґрунтовними та відповідали принципу справедливості.

Отже, римське право містило в собі витоки формування інституту правочинів і справило величезний вплив на розвиток права в континентальній Європі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агарков М. М. Понятие сделки по советскому гражданскому праву / Избранные труды по гражданскому праву в 2-х т. – Т. II. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2002. – С. 333-360.
2. Новицкий И.Б. Недействительные сделки. Вопросы советского гражданского права. Изд-во АН СССР, 1945.
3. Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право. пер. с макед. / Под ред. В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 1999. – 448 с.
4. Иоффе О.С., Мусин В.А. Основы римского гражданского права. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 156 с.
5. Новицкий И.Б., Перетерский И.С. Римское частное право: учеб. – М. : Юрид. лит., 1996. – 464 с.
6. Дождев Д.В. Римское частное право. – М. : НОРМА, 2003.– 784 с.

7. Давидова І.В. Формування категорії правочинів як інституту приватного права: деякі питання. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право. – 2018. – Вип. 48. Т. 1. – С. 83-85.